

Isabelle Hanne

Kriget har fört spannmålsproduktionen femton år bakåt i Ukraina

Libération, 15 maj 2023

Innan kriget var Ukraina den näst största spannmålsexportören i Europa.¹ Ryssland var överlägset störst, följt av Ukraina och Frankrike.² Att kriget åstadkommit stora långsiktiga problem för jordbruket i Ukraina är uppenbart.

Kriget har bl a medfört att jordbruksmark blivit obrukbar därför att den först måste rensas på minor och kvarvarande icke-detonerad ammunition. Dessutom har många traktorer och andra jordbruksredskap förstörts, liksom spannmålsupplag bombats och bränts.

Vidare har exporten utsatts för stora påfrestningar, bl a pga av att Ryssland på olika sätt stört denna och även tidvis vägrat släppa igenom transporter via Svarta havet. Ryssland hotade i april med att lämna spannmålsavtalet som innebär att Ukraina tillåts skeppa spannmål, fast 17 maj gick man med på att korttidsförlänga det till 18 juni.³

Den följande artikeln skrevs innan denna fråga var löst, vilket läsaren bör ha i minnet.

Avtalet som gjort det möjligt för Ukrainas vete att lämna Svarta havet löper ut i dagarna. Forskaren Sébastien Abis konstaterar att de nuvarande svårigheterna inom sektorn rubbar den geopolitiska balansen i hela Europa.

Ukrainas export av spannmål ses som avgörande för tillgången på livsmedel i världen. Men Ukrainas båda exportvägar för sin spannmål hotas nu på ett oroväckande sätt. Den första, västerut, använder sig av de ”solidaritetsrutter”, per båt och järnväg, som EU införde i maj i fjol. De har gjort det möjligt för ukrainska jordbruksprodukter att cirkulera utan tullar och tariffer, men har nu fått polska, rumänska, ungerska, slovakiska och bulgariska bönder att ilska till. De anser sig lurade genom konkurrensen från grannen, en gigant vad gäller billigare produkter och inte lika reglementerade som de egna. De har nu beslutat att hålla fast vid embargot på import från Ukraina och trotsar därmed EU:s handelsbestämmelser.

På den andra ruten, söderut, passerar lastfartyg från ukrainska hamnar droppvis Bosporen, allt beroende på Kremles goda vilja, tack vare en överenskommelse om spannmålen från Svarta havet som undertecknades förra sommaren under FN:s översyn och med hjälp av Erdogans Turkiet.

Den 18 maj löper avtalet ut och Ryssland hotar åter att inte förlänga det. Sébastien Abis, forskare knuten till *Institut de relations internationales et stratégiques* [Franska utrikespolitiska institutet] analyserar i denna intervju de frågor som rör produktion, handel och export av spannmål. Mera ansett som ett ”fredens vapen” än som ett ”krigets vapen”.⁴

Vad är det som gör vete till en ”geopolitisk” råvara?

¹ Spannmålsexporten består av majs, vete, korn, vete och sojabönor. Vid sidan av spannmål odlas främst sockerbetor, potatis och andra grönsaker. Se <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/europa/ukraina/jordbruk/> och <https://www.consilium.europa.eu/sv/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/> (Europeiska rådet 2023)

² <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2022/02/24/halften-av-varldens-spannmal-produceras-i-asien/>

³ Se: <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/spannmalsavtal-om-export-fran-ukraina-forlang>

⁴ Detta problem har åtminstone tillfälligt lösts, se inledningen ovan.

Av alla sorters spannmål är vete det mest internationella. Det produceras 500 miljoner ton ris om året, av det hamnar knappt 10 procent på världsmarknaden, resten konsumeras i producentländerna, exempelvis i Kina. Av de 800 miljoner ton vete som produceras om året går en fjärdedel på export. Den egenskapen ger det en stark geopolitisk prägel. Särskilt som balansen mellan utbud och efterfrågan vilar på klart speciell geografi: bara ett fåtal länder producerar vete, än färre exporterar, samtidigt som efterfrågan fortsätter att öka. Följden blir att handeln med vete internationaliseras mer och mer. Internationell rörlighet är lika med transport till sjöss, vilket innebär att logistiken får stor betydelse: genom hamnar och i form av relationer mellan exportländer och importländer, dvs geopolitiken kommer in. För att inte tala om den tid som går åt i kvarnindustri, tredje land, lagring ... Allt sådant innebär kostnader, mellanhänder och olika nivåer av kontroll.

Det är således vetets rörlighet och mängden aktörer som sköter handeln som gör det strategiskt?

När den rörligheten utmanas av logistiska skäl, priset på energi, att länder bestämmer sig för att sälja mindre till någon annan eller inför embargo på exporten på grund av att man vill skydda den inhemska marknaden, leder det till geo-ekonomiska och geopolitiska spänningar. Vetet innebär mat för miljarder människor varje dag. I olika form och med vanliga produkter som bröd, pasta, gryn, kex och småkakor. Detta fredens vapen kan bli ett krigets vapen: länder kan använda sig av det för att hota, tvinga, underkuva.

Som Kreml gör när man hotar med att inte förlänga avtalet om ukrainskt spannmål i Svarta havet?

Det avtalet är det enda, även indirekt, mellan Ryssland och Ukraina sedan kriget började: ett gott tecken på hur viktigt jordbruket är. Om korridoren i Svarta havet, som gjort det möjligt att få ut 30 miljoner ton ukrainsk säd, slutar fungera kommer det att uppstå nya spänningar på priset på världsmarknaden, det är då ett som är säkert. Särskilt under vårsäsongen då man befinner sig i avslutningen av säsongen: det finns inte längre mycket att exportera och producentländerna väntar samtliga på nästa skörd. Och när det dessutom råder stor torka i vissa länder kan det leda till turbulens den 18 maj om inte avtalet förlängs. För världsmarknaden, men även för Ukraina, måste korridoren hållas öppen. Men varje gång ett avgörande närmare sig försöker Ryssland slå mynt av sin betydelse för avtalet, att omförhandla.

Vad har Ryssland i nuvarande läge för intresse av att förlänga det?

Ryssland behöver inte den här korridoren för sin export: man har egna vägar på Svarta havet. Men alltsedan man undertecknade avtalet förra sommaren, utnyttjar man det för att visa vissa länder, framför allt i den Globala södern, att man bryr sig om frågan om världens tillgång på livsmedel, att man till och med klarat av att föra en dialog med Ukraina för att se till att spannmålen kan lämna landet ... Det är orsaka till att Kreml så fort avtalstiden går mot sitt slut försöker höja temperaturen genom att komma med en allt längre lista på krav och villkor för att skriva under igen. Det är ett sätt att hålla spänningarna vid liv och gynna sin egen version gentemot omvärlden.

Ryssland hävdar att de västliga sanktionerna påverkar landets egen jordbruksexport, även om den är undantagen från dem. 2022 noterade man en rekordartad spannmåls-skörd och landets export har intensifierats ...

Ja, i fjol slog Ryssland rekord vad gäller produktion-export av vete. När man säger sig möta svårigheter vad gäller jordbruksexporten handlar det inte om logistik, inte heller om volymer eller priser, utan om att de finansiella transaktionerna blivit mer komplicerade. Rörligheten, inte för vetet utan för pengarna. Ryska banker drabbas allt hårdare av sanktionerna och de ryska producenterna blir därmed också i en kedjereaktion alltmer drabbade. Världsmarknaden

är extremt på sin vakt mot kontakter med Ryssland, bl a på grund av USA:s sanktioner: amerikanska lagars extraterritorialitet (möjligheten att vissa amerikanska lagar kan tillämpas utanför USA) skrämmer ett stort antal företag. Därför kräver exporten av ryskt vete ekonomisk ingenjörskonst och mer komplexa försäkringssystem än förut.

Och vilka har konsekvenserna av kriget blivit för Ukrainas jordbruk?

Mark och infrastruktur har blivit oerhört hårt drabbade av bombningar, minor och strider. En del jordbrukare har lämnat Ukraina eller befinner sig vid fronten, även om de undantagits i mobiliseringen för att trygga landets livsmedelsförsörjning. Landet fortsätter visserligen att producera och fortsätter också, så gott det går, att exportera, men detta krig har inneburit ett hårt slag för jordbruket. Sommarens skörd av de tre spannmålen - vete, majs och korn - torde uppgå till cirka 40 miljoner ton. Dvs hälften av vad man uppnådde före kriget, den sämsta skörden sedan 2012. På ett och ett halvt år har kriget fört Ukrainas produktion av spannmål till samma nivå som för femton år sedan.

Vad representerar den del av Ukraina som ryssarna ockuperar för jordbruket?

Om vi håller oss till läget vid de områden där fronten går för närvarande, och de fem *oblast*, Zaporizjsjia, Cherson, Lugansk, Donetsk och Krim som Ryssland ockuperar, handlar det om ungefär en fjärdedel av Ukrainas produktion av vete, 20 procent av solrosorna och 15 procent av korn och raps. Det är långt ifrån något man kan strunta i.

I din bok säger du att Ryssland och Ukraina de senaste tjugo åren bokstavligen "återupprustat" på jordbrukets område ...

Sedan början av det här århundradet är Ukraina och Ryssland de enda områden i världen som rejält ökat produktionen av vete. Den sovjetiska tvångströjan och kollektivsystemet fjättrade absolut allt. 2020 representerade Ryssland och Ukraina en tredjedel av världens export av vete, medan man kring millennieskiftet bara svarade för 10 procent. Vilket ger dem en kolossal geo-ekonomisk betydelse internationellt. Men Ryssland och Ukraina har ju alltid varit stora spannmålsbodar. Redan under Antiken försörjdes Aten via Krim. Under hela 1800-talet var Ryssland överlägset främsta producent och exportör av vete i världen, ända fram till bolsjevikrevolutionen.

Hur använder sig Ryssland av sin ställning som stormakt vad gäller spannmål?

Ryssland ägnar sig åt att förvandla handeln med vete till "en vapenarsenal". Som man gjort med gasen. Kreml hotar att stänga av vetekranen för dem som kritiserar landets agerande. Åt andra erbjuder man i stället vete till lägre pris än världspriset ... Man gör en "arsenal" av sin ställning. Ryssland är lika med en fjärdedel av exporten av vete i världen idag, man är störst internationellt där, och dess vete är prismässigt konkurrenskraftigt. Vissa länder i Afrika och Mellanöstern köper allt vete från Ryssland. Innan man gör sig osams med det landet tänker man nog efter vad gäller tillgången på livsmedel hemma ...

Vad är resultatet av de solidaritetsrutter EU ställt till förfogande och som idag möter hård kritik av rumänska och polska jordbrukare?

Det var nödvändigt både för Ukraina och för världsmarknaden och det går idag inte att kritisera det beslutet. Tvärtom har det visat ett solidariskt Europa, medvetet om jordbruksfrågan och tillgång på livsmedel. Men ganska snabbt stod det också klart att det fanns risker för att det skulle spåra ur ... Ukrainas produktion kommer ut på den europeiska marknaden med en konkurrenskraft när det gäller priser och normer och regler vad gäller hantering och hygien som inte går att jämföra med europeisk standard och som rumänska, bulgariska och polska jordbrukare måste följa. Det talas om spannmål men vi har också kyckling från Ukraina som kommer in i kolossala mängder på den europeiska marknaden. Det handlar

också om korruption vid Ukrainas gräns. Samtidigt får vi inte glömma att i regeringarna i de länder i Östeuropa som protesterar finns nationalistiska partier, exempelvis i Polen, som utnyttjar jordbrukarnas ilska i politiska syften. De har för vana att slå mot Europa med ena handen och ta emot hjälp från Europa med den andra. Dessa länder i "första linjen", som EU-kommissionen uttrycker det, som bryter mot handelsreglerna och därmed den europeiska enheten har just fått ytterligare 100 miljoner ur den gemensamma jordbrukspolitikens krisfonder.

Hade EU-kommissionen väntat sig denna utveckling?

Det här visar åter ett Europa som är både generöst och solidariskt, men som har svårt att vara konsekvent när det gäller den inre dynamiken. EU har ofta svårt att både försvara sina intressen och sina värderingar. Den här frågan skapar motsättningar, mellan dem som har ett långt perspektiv och försöker hitta gemensamma lösningar och de som vill avbryta stödet till Ukraina ... Polen är en bra illustration av denna paradox: där upprepar man att man står i första linjen för att hjälpa Ukraina och samtidigt är den regeringen först med att säga att man måste stänga gränserna och sluta sig i en bunker.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Sarah Benichou: [Kriget i Ukraina medför att det diplomatiska spelet om Afrika intensifieras](#) (augusti 2022)

[Ekonomiska aspekter av kriget i Ukraina](#) (artikelsamling, september 2022)

Adam Tooze: [Ekonomiskt stålbad väntar Ukraina](#) (oktober 2022)